

РОЗДІЛ XII

РЕЦЕНЗІЇ, ДИСКУСІЙНІ ПРОБЛЕМИ, ГІПОТЕЗИ, ПОВІДОМЛЕННЯ

В.О. ГОРБИК

**У Криму ретельно вивчають досвід
і традиції попередників**

Рец. на кн.: Охрана и изучение памятников истории и культуры в Крымской АССР: Исследования и документы / Авт.-сост. А.В. Хливнюк; Под ред. А.А. Непомнящего; Комм. Н.В. Кармазина и др.; Центр памятниковедения НАН Украины и УООПИК.– Симферополь, 2008.– 239 с. (Библиография крымоведения; Вып. 11).

У відродженні самосвідомості українського народу визначальне місце належить зверненню до його історичного коріння, відновленню вікових традицій і духовних цінностей. Їх уособленням виступає історико-культурна спадщина – історичні пам'ятки – предмети матеріальної та духовної культури минулого. Об'єктивне, неупереджене вивчення процесу охорони і збереження культурних цінностей в межах окремих регіонів сучасної України необхідне для відновлення об'єктивної історії пам'яткознавства на сучасних методологічних засадах, творчого використання досвіду минулого в пам'яткоохоронній сфері.

Незважаючи на наявність загальнотеоретичних праць з історії охорони пам'яток і публікацій про розвиток пам'яткознавства в окремих регіонах України, дотепер було відсутнє узагальнююче дослідження з розвитку пам'яткоохоронної справи у Криму впродовж 20–30-х років ХХ ст. Цей регіон має особливе значення для пам'яткознавців, бо Крим є своєрідним “музеєм просто неба”, де зосереджені численні пам'ятки різних народів, культур і цивілізацій. Така особливість кримської історико-культурної спадщини завжди обумовлювала необхідність чуйного реагування на проблему збереження цих мовчазних “свідків минулого”, здійснення істотних заходів щодо їх вивчення й охорони державними устано-

вами, громадськими організаціями, а також окремими аматорами, незалежно від того, якою була політична ситуація на півострові. Ось чому значною подією для історії науки є поява збірника документів “Охрана и изучение памятников истории и культуры в Крымской АССР: Исследования и документы”, де вміщені не лише дослідницькі матеріали директора Наукового центру історико-краєзнавчих досліджень та Зводу пам’яток по АР Крим кандидата історичних наук Олександра Віталійовича Хлівнюка про вивчення та охорону пам’яток у Кримській АСРР у 20–30-ті роки ХХ ст., але й презентовано чисельні невідомі до цього документи Центрального муніципального архіву міста Москви, які здебільшого вперше введено до наукового обігу.

Видання, що рецензується, продовжує вже добре відому фахівцям авторитетну книжкову серію “Біобібліографія кримознавства”, яка видається за ініціативи та редакції доктора історичних наук, Заслуженого діяча науки і техніки Автономної Республіки Крим, професора Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського Андрія Анатолійовича Непомнящого. Збірник “Охрана и изучение памятников истории и культуры в Крымской АССР: Исследования и документы” підготовлений у кращих традиціях серії, а саме: потужна джерельна база, цікаві дослідницькі сюжети, докладні коментарі, ошатне поліграфічне виконання.

Появі цієї серйозної роботи передувало ретельне дослідження джерельної бази, яку склали опублікована історико-краєзнавча спадщина пам’ятознавців Криму, офіційно-діловодні матеріали, періодична преса, документи особового походження.

Дослідження О.В. Хлівнюка, вміщені на початку книги, досить ґрунтовно характеризують роль Центральних державних реставраційних майстерень та Кримського обласного комітету у справах музеїв і охорони пам’яток мистецтва, старовини, природи та народного побуту у пам’яткоохоронній справі в Криму. Автор справедливо наголошує, що виконуючи завдання реєстрації й обстеження пам’яток архітектури, живопису, скульптури, декоративного та прикладного мистецтва, консервації, (яка зводилася до ремонту, реставрації й запобігання від псування і руйнування пам’яток), ЦДРМ у 1927–1928 роках провели масштабні експедиції з вивчення та реставрації пам’яток Кримської АСРР (І.Е. Грабар, Б.М. Засипкін, М.І. Рєпніков), що дозволило значно розширити уявлення вітчизняної та світової науки про історію й етнографію народів Криму. Спирання на джерела дала можливість автору докладно охарактеризувати діяльність ЦДРМ стосовно вивчення та охорони культурної спадщини Криму, оцінити результати здійснених експедицій, звернутися до імен видатних пам’яткоохоронців початку ХХ століття (Я.П. Бирзгала, І.Е. Грабаря, П.І. Голландського, Б.М. Засипкіна й ін.).

Досить глибоко О.В. Хлівнюком розкрито значення Кримського обласного комітету у справах музеїв і охорони пам’яток мистецтва, старовини, природи та народного побуту в пам’яткоохоронній роботі. Особливий інтерес викликає висвітлення діяльності КримОХОРИСу на початковому етапі його існування, коли увага його очільників (Г.А. Бонч-Осмоловський, О.І. Полканов) була сконцентрована на порятунку предметів старовини і

мистецтва від пограбування – шляхом їх реквізиції та направлення до кримських музеїв. Завдяки їх зусиллям тисячі пам'яток було врятовано від пограбувань і конфіскаційних комісій радянської влади.

Висвітлені також напрями діяльності співробітників КримОХОРИСу: охорона археологічних і архітектурних пам'яток, реорганізація музеїв (С.І. Бірюков, М.М. Клепінін, А.І. Маркевич, П.І. Новицький, О.І. Полканов, О.І. Прево, М.Л. Ернст); вивчення пам'яток археології й етнографії (П.Я. Чепуріна, М.Л. Ернст); мистецтвознавчі студії (П.І. Крестіанполь, І.М. Лаговський), методологія організації кримознавчої роботи (М.М. Клепінін, М.І. Кузнецов). Заслугою цієї пам'яткодослідної та пам'яткоохоронної установи слід визнати проведення обліку пам'яток і перші спроби складання списків археологічних, історичних і культурних пам'яток на території півострова. Автором відзначено, що КримОХОРИС став на чолі нової музейної мережі краю, розробляв методичний і організаційний зміст роботи кримських музеїв, а співробітники музеїв Криму (У.А. Боданинський, П.Я. Чепуріна й ін.) брали активну участь у роботі секцій КримОХОРИСу. На жаль, у складних політичних умовах 30-х років ХХ ст. масштабні пам'яткоохоронні заходи були згорнуті, а такі установи, як ЦДРМ і КримОХОРИС припинили своє існування.

Загалом, оцінюючи ці дослідження, їх наукове наповнення, глибокий і всебічний аналіз матеріалу, треба зазначити, що автору вдалося передати атмосферу діяльності пам'яткоохоронців 20–30-х років ХХ ст., послідовно розповісти про їх копітку роботу та здійснити історичну репрезентацію процесу розвитку пам'яткоохоронної справи в Криму вказаного часу.

Основу збірника репрезентують архівні матеріали Центрального муніципального архіву міста Москви, які згруповані в розділи за видами документів. Першими відкривають розділ архівних матеріалів плани робіт із вивчення й охорони пам'яток історії та культури, які свідчать про ґрунтовний підхід до археологічних досліджень у Криму. Подані у збірнику резолюції, звіти та протоколи засідань пам'яткоохоронних організацій є не тільки цікавим фактичним матеріалом, але й характеризують рівень і якість діяльності з дослідження та збереження культурної спадщини Криму.

Наступною інформативною групою джерел збірника виступають акти обмеження пам'яток, доповідні та пояснювальні записки, які також являють значний інтерес для дослідників, тому що визначають спектр досліджених у 20-х роках ХХ ст. об'єктів, стан пам'яток у той час та знайомлять з досвідом щодо вивчення, прийняття заходів стосовно ремонту та реставрації пам'яток.

Серед різноманітного корпусу документів особливо визначається епістолярій. Це, передусім, листи кримських пам'яткоохоронців (М.С. Барсамова, У.А. Боданинського, К.Е. Гриневича, Ю.Ю. Марті, О.І. Полканова до Головного управління науковими, науково-художніми та музейними установами при Наркомосі РСФРР із описом заходів щодо вивчення й охорони старожитностей Криму, пошуком фінансування.

Усі документи збірника збагачують знання про джерельну базу історії науки в Україні, історичного пам'яткознавства; реконструюють генезу діяльності місцевих науковців і аматорів щодо охорони культурної спадщини в

Криму впродовж 1921–1941 років; відтворюють основні тенденції й особливості цього процесу; персоніфікують внесок кримських пам'яток охоронців у справу збереження пам'яток і, безумовно, стануть у нагоді наступним пам'ятознавчим, джерелознавчим студіям.

Основний текст видання органічно доповнюють довідкові матеріали: ретельно складені коментарі до документів (над ними працювала група науковців Центру історико-краєзнавчих досліджень та Зводу пам'яток України по АРКрим (Н.В. Кармазіна, Є.О. Катюшин, А.А. Непомнящий, В.Ф. Санжаровець, О.В. Хлівнюк, С.О. Шестаков) – роз'яснено зміст термінів і понять, назв, наведено біографічні довідки до персоналій) та іменний покажчик.

Зауважимо, що у збірнику звернено увагу на період, коли пам'ятоохоронна робота в Криму була поставлена на дуже високому рівні. Кращі традиції, наукова спадщина учасників пам'ятознавчого руху в Криму зазначеного часу не втратили значення й сьогодні. Чимало пам'ятознавчих проблем, які потребували розв'язання в першій половині ХХ ст., перегукуються з аналогічними проблемами в житті сучасного українського суспільства. Тому ця цікава книга, видана за рекомендації Центру пам'ятознавства НАН України і УТОПК, буде корисною для фахівців усіх областей України. Цікавою вона буде й для істориків Російської Федерації.

А.А. ПУЧКОВ

**Ориентальные ориентации
крымской историографии
(к новой книге А.А. Непомнящего)***

*Итак, счет гостиницы, документ непарадный,
документ о хлебе и вине.*

*Есть документы парадные, и они врут как
люди. У меня нет никакого титета
к "документу вообще"... Не верьте, дойдите до
границы документа, продырявьте его.*

Юрий Тынянов, 1930 г.

Рецензии на историографические сочинения сочинять трудно: получается тройная возгонка первичного материала и такой силы концентрат, что слово оценки порой вязнет, теряя объективность, в патоке славословий одному только трудолюбию автора и – рикошетом – читательскому трудолюбию, позволившему наловить у измученного автора блошек-ошибочек. Но книга книги рознь, и чем дальше отстоит по жанру историографический

*Непомнящий А.А. Подвижники крымоведения. – Симферополь: Симф. гор. тип. (СГТ), 2008. – Ч. II: *Taurica orientalia*. – 600 с.: ил. – (Библиограф. крымове-деня; Вып. 12).